

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
MENŲ FAKULTETAS
AUDIOVIZUALINIO MENO KATEDRA

LINA STRAZEVIČIŪTĖ
Bakalauro studijų programa

POLITINIAI ŽENKLAI LIETUVOS MENINĖJE
FOTOGRAFIJOJE

Bakalauro darbas

Darbo vadovė
doc. Regina Šulskytė

Šiauliai, 2012

TURINYS

SANTRAUKA	3
SUMMARY	4
ĮVADAS	5
1. ŽENKLAS	7
1.1. Ženklo sąvoka. Charles Sanders Peirce ženklų klasifikacija: ikona, indeksas, simbolis	7
1.2. Ženklo ir simbolio sąsaja	12
2. POLITINIŲ ŽENKLŲ VIZUALIZACIJA MENE ŠIUOLAIKINĖS DAILĖTYROS KONTEKSTE.....	14
3. POLITINĖS LINKMĖS MENE. POLITINIŲ ŽENKLŲ APIBŪDINIMAS	188
3.1. Politinių ženklų vaizdavimas lietuvių meninėje fotografijoje.....	19
3.2. Politinio ženklo/simbolio ir kodo meninis matmuo. Menininko užkoduotos prasmės.....	21
4. PORTRETAS KAIP POLITINIS ŽENKLAS	24
4.1. Politinių ženklų/ simbolių įtaka kulto reprezentacijai	26
4.2. Portreto kaip politinio ženklo prasmė ir teikiamos žinios	28
5. KŪRYBINIO DARBO APRAŠYMAS	29
IŠVADOS	32
LITERATŪRA.....	33
ILIUSTRACIJŲ SĄRAŠAS	35
PRIEDAI	39

SANTRAUKA

Strazevičiūtė L. Politiniai ženklai Lietuvos fotografijoje: Audiovizualinio meno studijų baigiamasis darbas. Vadovė lekt. R. Šulskytė; Šiaulių universitetas, Menų fakultetas, Audiovizualinio meno katedra. Šiauliai, 2012. 31 p.

Tai teorinis – praktinis darbas, kuriame nagrinėjamas, analizuojamas politinių ženklų naudojimas mene, o taip pat ir Lietuvos meninėje fotografijoje. Nagrinėjamas fotografinio portreto kaip politinio ženklo naudojimas. Taip pat svarbi teorijos dalis gilinasi į portreto bei fotografinio portreto panaudojimą mene, jį traktuojant kaip politinį ženklą. Gyvendami ženklų apsuptyje atpažįstame begales ženklų bei simbolių. Tačiau stipriausi mus veikiantys ženklai yra tie, kurie užsifiksavę mūsų atmintyje. Lengviausiai identifikuojami, dažnai matomi, kontraversiškesni ženklai yra lengviausiai įsimenami, todėl stipriausiai veikia ne tik asmeninę, bet ir kolektyvinę pasamonę.

Kūrybinio darbo objektas – fotoinstaliacija „Prarasto laiko beiėškant“. Fotoinstaliacija žvelgiama į praėjusį Nepriklausomos Lietuvos laikotarpį, kurį nurodo politiniais ženklais pasirinkti Lietuvos Respublikos prezidentų portretai. Per portretus matoma kasdieninio gyvenimo akimirka iliustruoja tuo laikotarpio žmonių gyvenimą.

SUMMARY

Strazevičiūtė L. „Political Signs in Lithuania’s Art Photography“: Audiovisual art studies bachelor final work/tutor R. Šulskytė; Šiauliai University, Faculty of Arts, Audiovisual Art department, Šiauliai, 2012. P. 31.

The thesis analyses how political signs are used in art as well as in Lithuania’s art photography. In this work photographic portrait is being analysed as a political sign, which is being intentionally or accidentally used in photography. As we live surrounded by signs we are able to recognize thousand of them. Easiest to remember are the ones, that has meaning based on our knowledge and past experiences. Easiest to identify are most widespread signs, the one, that you can see everyday.

In the creative part of the study the photoinstallation created on the chosen theme summarize the essence of the final thesis. Works focus on portrait as a political signs usage in art.

IVADAS

Diplominio darbo tema „Politiniai ženklai Lietuvos meninėje fotografijoje“. Diplominio darbo teorinėje dalyje aptariama politinių ženklų/simbolių sklaida šiuolaikinėje lietuvių fotografijoje. Bandoma atsekti politinių ženklų skverbimosi į nereprezentacines fotografijos sritis prielaidas, nustatyti šių simbolių paplitimo mastą, būdingiausias funkcionavimo sritis ir raiškos formas.

Į semiotikos, nagrinėjančios ženklus ir jų sistemas, sritį bus skverbiama tik tiek, kiek diplominio darbo tema apie politinių ženklų vaizdavimą fotografijoje bus susijusi, analizuojant prototipus. Pagal lingvistinę tradiciją, pradedant Ferdinand de Saussure¹, kalbama apie dvi ženklo dalis. Viena - tai materialioji pusė, žyminčioji (signifikantas), antra – tai, ką jis žymi, žymimoji dalis (signifikatas). Trečioji ženklo dalies Saussure nenagrinėjo, motyvuodamas tuo, kad objektai, daiktai nepriklauso kalbos sričiai. Jeigu fotografija priskiriama vizualinei kalbai (kalba vaizdais), tai tuomet yra pagrindas teigti, jog objektai ir daiktai priklauso kalbos (vizualinės) sričiai. Darbe nagrinėjami daiktai, kurie sudaro fotografijos struktūrą, ir tie daiktai (politinė atributika) aptariami kaip politiniai ženklai.

Kūrybinio darbo – fotoinstaliacijos pagrindinė idėja sukurti tam tikro istorinio-politinio laikotarpio ikonas. Šiuos laikotarpius iliustruoja Lietuvos prezidentų A. Brazausko, V. Adamkaus, D. Grybauskaitės reprezentaciniai portretai (paimti iš viešojo internetinio portalo) ir atspausdinti ant skaidrių plėvelių, per kurias regime kitas gyvenimiškas scenas. Per A. Brazausko veidą persišviečia politinės situacijos pasikeitimo metu egzistavusi visuomenės kasdienybės dalis - susibūrimai, A. Adamkaus veidas simbolizuoja emigracijos problemą, o prezidentės D. Grybauskaitės veidas – vilies ir nusivilimų laikotarpį, kuris juntamas per jaunąją kartą.

Darbo objektas: Lietuvos meninė fotografija.

¹ Ferdinand de Saussure (1857 m. lapkričio 26 d. – 1913 m. vasario 22 d.) – šveicarų lingvistas, Paryžiaus ir Ženevos universitetų profesorius. Jis – vienas žymiausių semiotikos kūrėjų.

Darbo tikslas: išanalizuoti politinius ženklus dažniausiai sutinkamus Lietuvos fotografijoje. Sukurti fotografinę instaliaciją „Prarasto laiko beieškant“.

Darbo uždaviniai:

1. Išanalizuoti literatūrą.
2. Sudaryti Lietuvos meninėje fotografijoje dažniausiai naudojamų politinių ženklų klasifikaciją.
3. Išsiaiškinti portreto kaip politinio ženklo naudojimo Lietuvos meninėje fotografijoje dažnumą.

Darbo metodika: Bakalauro teorinės darbo dalies koncepcija formuojama analizuojant politinio ženklo sampratą, jo panaudojimo ir reikšmės būdus mene. Politinio ženklo samprata ir jų naudojimas Lietuvos meninėje fotografijoje. Siekiant objektyviai pažvelgti į fotografijos mene esančius politinius ženklus aptariamas jų naudojimas įvairiose meno formose.

Įgyvendinant kūrybinę darbo dalį fotografuojama gyvenamoji aplinka. Tokiu būdu sukurtas kasdienybės aplinka ir siužetai. Fotografijos kurtos režisūros būdu. O naudojant LR prezidentų: Algirdo Brazausko, Valdo Adamkaus ir Dalios Grybauskaitės portretus kaip politinį ženklą, kuriama aptariamo laikotarpio charekteringiausi vaizdai.

Darbo struktūra. Darbą sudaro: įvadas, penki skyriai, šeši poskyriai, išvados, literatūros sąrašas (14 pozicijų), santrauka (anglų kalba) ir 17 priedų. Darbo apimtis – 30 puslapis. Darbe pateikti 50 paveikslai prieduose.

Kūrybinę darbo dalį sudaro: fotoinstaliacija „Prarasto laiko beieškant“. Fotoinstaliacija sudaryta iš 3 dalių. Trys režisuoti kasdienybės kadrai ir trys Lietuvos Respublikos prezidentų: Algirdo Brazausko, Valdo Adamkaus ir Dalios Grybauskaitės portretų.

1. ŽENKLAS

Ženkilai yra žmonių ryšio, bendravimo priemonė. Ženkmais gali būti ne tik simboliai, raidės, hieroglifai, signalai, bet ir paveikslai, veido išraiška, laužo dūmai, genetiniai kodai ir kt. Mintys, sąvokos, vaizdiniai – tai irgi ženklai. Akivaizdžiausi mus supantys ženklai – kalba, muzikos garsai, vizualiniai pranešimai, reklamos, firmų logotipai, eismo ženklai, tautinė atributika, dekoracijos, drabužiai, ligų simptomai, tam tikras elgesys, medijos ir rinkodaros produktai, ir taip toliau – praktiškai iki begalybės...

1.1. Ženklo sąvoka. Charles Sanders Peirce ženklų klasifikacija: ikona, indeksas, simbolis

Lietuvių kalbos terminų žodynuose ženklas aprašomas kaip abstraktus, daugiaprasmiškas dalykas, reiškiantis kokio nors objekto būdingą natūralią žymę, kito kokio nors objekto daiktinę ar vaizdinę žymę. Ženklo prasmė paprastai yra abstrakti, sutartinė. Ženkilai yra raidės, skaičiai, įvairūs kiti grafiniai dariniai (pvz., kelio ženklai, iškabos, simboliai), nusakantys platesnę žmonių jiems suteiktą prasmę. Ženkilai yra ir gestai, mimikos, įvairūs reiškiniai. Kad ženklas turėtų prasmę, jis turi būti sutartinai suprantamas kokios nors grupės žmonių, tačiau skirtingose žmonių grupėse tas pats ženklas dažnai turi skirtingą reikšmę. Ženklas gali vaizduoti savo reikšmės objektą (daugelis grafinių simbolių) arba būti sutartinis, nesukeliantis asociacijos su vaizduojama reikšme (raidės, skaičiai).²

Ženklių sistemos pradėtos nagrinėti dar antikos laikais, tačiau atskira mokslo sritis - Semiotika susiformavo tik apie 1900 metus. Šios mokslo šakos susiformavimas siejamas su amerikiečių filosofo Charles Sanders Peirce vardu. Jis pateikia tokį ženklo apibrėžimą „Ženklas yra kažkas, kas kam nors ką nors atstoja koku nors atžvilgiu ar būdu. Jis skirtas kokiam nors žmogui, tai yra sukuria to asmens mintyse tapatų ženklą arba galbūt tobulesnį ženklą. Tą ženklą, kurį jis sukuria, aš vadinu pirmojo ženklo interpretantu. Ženklas atstoja

² *Ženklas*. Prieiga internete: <<http://lt.wikipedia.org/wiki/%C5%BDenklas>> [Žiūrėta 2012-04-26];

kažką, savo objektą. Jis atstoja šį objektą ne visais atžvilgiais, bet nurodydamas tam tikrą sąvoką, kurią aš kartais vadinau pagrindu“³.

Charles Sanders Peirce ženklų esmę aiškino remdamasis filosofiniu pamatu. Nagrinėjo Aristotelio dešimties kategorijų ir Kanto dvylikos kategorijų sistemas jis pasiūlė trijų visuotinių (universalijų) kategorijų sistemą. Jas pavadino pirmyste (angl. firstness; dar aiškinama kaip esatis, angl. presence), antrybe (angl. secondness; dar vadinama skirtumu, angl. difference) ir tretybe (angl. thirdness, dar aiškinama kaip atvaizdas, angl. representation).⁴

Ženklių klasifikacija sudaręs Ernst Cassirer⁵ vieną rūšį jis vadino tiesiog ženklais, kitą – simboliais. Jis teigė, kad simbolius vartoja tik žmonės. Tuo tarpu amerikiečių semiotikas Charles W. Morris siūlė klasifikuoti ženklus semantiniu ir vartojimo (pragmatiniu) požiūriu. Šios ženklų klasifikacijos pagrindu jis sudarė tekstų tipologiją. Kai kurie autoriai ženklus skirsto, pavyzdžiui, į natūralius ir dirbtinius. Simptomas, laužo dūmai – natūralūs ženklai; raidė, skaičius – dirbtiniai ženklai. Signalas yra būvis arba procesas, kuris gali būti informacijos laikmena; tik tie signalai, kurie yra informacijos laikmena, laikomi ženklais. Labiausiai bendrojoje ženklų teorijoje pripažinta yra Charles Sanders Peirce ženklų klasifikacija.

³ Budrevičius Algirdas. 1998m. *Semiotikos įvadas*. Vilnius. Prieiga internete: <<http://www.kf.vu.lt/~albud/semiot/pask/zanalpgr.htm>> [Žiūrėta 2012-04-27] ;

⁴ Budrevičius Algirdas. 1998m. *Semiotikos įvadas*. Vilnius. Prieiga internete: <<http://www.kf.vu.lt/~albud/semiot/pask/zanalpgr.htm>> [Žiūrėta 2012-05-16] ;

⁵ Ernst Cassirer (1874 – 1945) Vokiečių filosofas. Simbolizmo teorijos kūrėjas, praplėtęs žinias apie kultūros filosofiją;

Kategorija	Ryšys		
	Ženklas savo atžvilgiu (kaip reprezentamenas)	Ryšys su objektu	Ryšys su interpretantu
1. Pirmybė	Kokybinis ženklas	Ikona (paveikslas)	<i>Rhema</i> (žodis, terminas)
2. Antrybė	(angl. <i>qualisign</i>)	Indeksas (rodyklė)	<i>Dicent</i> (sakinys)
3. Tretybė	Atskiras ženklas, žyma, požymis (angl. <i>sinsign, token</i>) Bendras ženklas, tipas (angl. <i>legisign</i>)	Symbolis	<i>Argument</i> (pavyzdžiui, loginė išvada)

Pasak Charles Sanders Peirce, ikona – tai ženklas, kurio ypatybė yra panašumas į žymimąjį. Ikona – gr. paveikslas, atvaizdas. Tai tiesioginis ženklas. Ikona panaši į savo objektą tuo, kad ji:

- 1) turi bendrų savybių (pvz., paveikslai),
- 2) atkartoja (analogijos lygiu) objekto sandarą (pavyzdžiui, diagramos).

Ikonų pavyzdžiai: fotonuotraukos, paveikslai, skulptūros, algebros lygtys. Charles Sanders Peirce išskyrė tris ikonų tipus: paveikslas, diagrama, metafora.

Ikona mene vadinama krikščionių Rytų bažnyčių religinis paveikslas, paprastai vaizduojantis Jėzų Kristų, Mariją, evangelijos scenas, šventuosius; tapoma ant nedidelio formato sauso medžio lentos mineraliniais dažais pagal tradicines ikonografijos taisykles arba atliekamas mozaikos technika.⁶ Fotografiją iš esmės galima priskirti ikonoms dėl jų kuriamo beveik identiško panašumo į realųjį objektą.

⁶ Tarptautinių žodžių žodynas. Prieiga internete: <<http://www.tzz.lt/i/ikona>> [Žiūrėta 2012-05-18] ;

Indeksas (lot. index — rodyklė, sąrašas) tarptautinių žodžių žodyne yra aiškinamas taip:

- 1) abėcėlinė vardų, pavadinimų rodyklė, sąrašas;
- 2) sutartinis ženklas ar jų grupė klasifikacijos skyriams, šiaip objektams žymėti;
- 3) ekonomikoje santykinis dydis, kiekybiškai apibūdinantis socialinio ekonominio reiškinių kitimą laiko ar erdvės atžvilgiu;
- 4) matematikoje skaitinis arba raidinis rodiklis, rašomas apačioje arba viršuje prie raidės, įeinančios į mat reiškinį;
- 5) skaičiavimo technikoje — kodas, pridedamas prie programos komandos, ppr. prie jos adresinės dalies, ir leidžiantis ją automatiškai keisti (modifikuoti).⁷

Pagal Charles Sanders Peirce aiškinimą, tai ženklas, rodantis ryšį su objektu („a sign of its object by virtue of being connected with it“). Pavyzdžiai: vėjarodis, simptomas.

Simbolis – tai laisvas, sutartinis ženklas. Simbolis priklauso nuo konteksto. Teigiama ryšys tarp simbolinio ženklo ir objekto nemotyvuotas. Simbolis – yra daikto, reiškinių pavadinimo pakeitimas sąlyginiu ženklu, kuo nors primenančiu aptariamąjį (rytas – gyvenimo pradžios, džiugios vilties, naktis – mirties, ledas – nelaisvės simbolis).

Ženklo motyvuotumas yra viena iš svarbių ženklo ypatybių. Pagal motyvuotumo lygį išskiriami du ribiniai atvejai: nemotyvuotas (laisvai priskiriamas, sutartinis) ir motyvuotas ženklas. Laisvų ženklų pavyzdys – natūralios kalbos ženklai. Ikonos – tai motyvuoti ženklai. Indeksas – mažiau motyvuotas negu ikona. Charles Sanders Peirce laisvais ženklais laikė simbolius, pabrėžė nekalbinių ženklų laisvumą. Laisvi ženklai yra simboliai matematinėje logikoje. Natūralūs ženklai (pavyzdžiui, išreikšti jaustukais „oi“, „ai“, siaubo klyksmas) – nėra laisvi ar bent jau mažiau laisvi. Pavojaus ženklas, pavyzdžiui, sirenos kauksmas, nėra laisvas, jis motyvuotas fiziniu poveikiu žmogui.⁸

⁷ Tarptautinių žodžių žodynas. Prieiga internete: <<http://www.zodynas.lt/tarptautiniu-zodziu/I/indeksas>> [Žiūrėta 2012-05-18];

⁸ Budrevičius Algirdas. 1998m. *Semiotikos įvadas*. Vilnius. Prieiga internete: <<http://www.kf.vu.lt/~albud/semiot/pask/zanalpgr.htm>> [Žiūrėta 2012-05-16];

Algirdas Budrevičius - Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto Informacijos ir komunikacijos katedros docentas savo darbe „Semiotikos įvadas“ apie Charles Sanders Peirce sudarytą ženklo sąvokos modelį teigia, jog „kaip ir daugelio kitų autorių, susideda iš trijų dalių. Ženklo modelį galima praplėsti ir patikslinti atsižvelgiant į dar vieną jo aspektą, kuris išskiriamas giliau panagrinėjus ženklo ir jo suvokėjo (priimančiojo) santykį. Šis išvardijimas rodo, kad tas ženklo aspektas gali būti nevienalytis.“⁹ Ženklo ir jį priimančiojo santykis, gali būti išskaidytas į dvi dalis. Jos atitinka du ženklo interpretavimo lygius. Jie vadinami prasmės ir žinių komponentais. Ženklo interpretavimas tokiu atveju padalijamas į du procesus: jo suvokimą ir pažinimą. Žinias sudėtinga įsivaizduoti be prasmės, o prasmę rasti neturint žinių. Ženklo suvokimą ir atpažinimą kartais galima atskirti kaip vieną po kito einančius procesus: paprastai ženklas pirma suvokiamas, o po to atpažįstamas. Ženklo interpretavimas gali vykti ir kita kryptimi: iš pradžių žinių plotmėje (atpažįstant), o po to prasmės plotmėje. Abu lygiai dažnai būna kartu. Reikšmė susieta su ženklu arba denotacijos, arba konotacijos būdu. Denotacija (lot. notare – žymėti) yra pirmos eilės žymėjimas. Konotacija – antros eilės žymėjimas (nuspėjama reikšmė). Konotacijai būdinga, kad ženklo reikšmė kyla ne iš jo paties, bet iš to, kaip jis vartojamas, pavyzdžiui, visuomenėje. Denotacija ir konotacija ryški meno srityje. Lingvistikoje „konotacija suprantama kaip žodžio reikšmės dalis, kuri aprėpia viską, kas yra už žodžio denotatyvinio turinio <...> kaip žodžiu komunikuojama informacija apie savitą kalbos vartotojo antykį su designatais arba apie pačių bendraujančių žmonių tarpusavio santykius“¹⁰.

⁹ Budrevičius Algirdas. 1998m. *Semiotikos įvadas*. Vilnius. Prieiga internete: <<http://www.kf.vu.lt/~albud/semiot/pask/zanalpgr.htm>> [Žiūrėta 2012-05-16] ;

¹⁰ Marcinkevičienė Rūta. 2001m. *DAIKTAVARDŽIŲ KONOTACIJOS TYRIMAS TEKSTYNŲ LINGVISTINIŲ METODU*. Lituanistica. Kaunas. Vytauto Didžiojo Universitetas. Nr. 3 (47), p. 46. Prieiga internete: <<http://www.elibrary.lt/resursai/LMA/Lituanistica/L-046.pdf>>[Žiūrėta 2012-05-18];

1.2. Ženklo ir simbolio sąsaja

Filosofo Willardo Quine teigimu, plačiaja prasme simbolis yra kažkas, kas reiškia kažką kitą, atstovauja kažkam kitam. Ši simbolio apibrėžtis yra labai plati, ji neišryškina simbolio specifikos, be to, taip yra apibrėžiamas ir ženklas. Dažnai sakoma, kad kiek yra filosofų, tiek yra ir simbolio teorijų.

Pirmoji simbolio sampratų grupė laiko simbolį atskiru ženklo atveju, kuris geriausiai išreiškia pačią ženklo esmę. Šioms simbolio sampratų autorius filosofas Charles Sanders Peirce semiotologija, kuri yra šiuolaikinės semiotikos prototipas. Charles Sanders Peirce skirsto ženklus į indeksus, kurie tiesiogiai ir situatyviai nurodo tai, ką žymi, ikoninius ženklus (ikonos), kurie grafiškai ar kaip kitaip vaizduodami tai, ką žymi, yra kažkuo panašūs į savo žymimus objektus, taigi turi su pastaraisiais bendrų savybių, ir simbolius, kurių ženklinį statusą sukuria arbitralaus ryšio tarp signifikanto ir signifikato susikūrimas. Indeksų pavyzdžiai – pėdos sniege ar smėlyje, vėjarodis, termometras. Ikonų pavyzdžiai – diagramos ir žemėlapiai ar atitinkami pažymėjimai juose. Filosofas, Klasikinės filologijos ir Filosofijos istorijos ir logikos katedrų docentas Naglis Kardelis darbe „Simbolis kaip dalis ir visuma“ teigia, jog „tuo tarpu arbitralus, iš grynios steigties kylantis simbolio pobūdis Charles Sanders Peirce teorijoje įtvirtina simbolį kaip gryniausią iš minėtų trijų ženklo rūšį, kaip ženklą *par excellence*. Anot Charles Sanders Peirce, simbolis yra „ženklas, kuris kaip ženklas yra konstituojamas vien arba daugiausia to fakto, kad yra vartojamas ir suprantamas būtent kaip ženklas“¹¹. Naglis Kardelis straipsnyje „Simbolis kaip dalis ir visuma“ pateikia ir kitų filosofų požiūrį apie simbolį, iš kurių ryškėja ženklo ir simbolio ryšys ir to ryšio stiprumas. Ferdinand de Saussure simbolį suvokia kitaip nei Charles Sanders Peirce: „žodis „simbolis“ tebevartojamas lingvistiniam ženklui arba tam, kas specifiškiau vadinama signifikantu, įvardyti. Vienas būdingas simbolio bruožas yra tas, kad jis niekada nėra visiškai arbitralus (nemotyvuotas), jis nėra tuščias, nes jame esama prigimtinio ryšio tarp signifikanto ir signifikato. Teisingumo simbolis, svarstykės, negalėtų būti pakeistas bet koku kitu simboliu,

¹¹ Kardelis Naglis. 2005m. *Simbolis kaip dalis ir visuma*. FILOSOFIJA. SOCIOLOGIJA. Vilnius. Lietuvos mokslų akademijos leidykla. Nr. 1, p. 3. Prieiga internete: <http://www.ebiblioteka.lt/resursai/LMA/Filosofija/Fil_02_14.pdf>[Žiūrėta 2012-04-25];

tokiu kaip kovos vežimas“¹². Tarp ženklo ir simbolio yra ir daugiau skirtumų, kurie yra aprašomi tik kai kuriose simbolio ir ženklo santykį aiškinančiose teorijose. Anot britų filosofo Simon Blackburn, ženklui būdinga signalinė funkcija, taigi ženklas yra signalas, žymintis ne objektą, bet jo prezenciją. Tuo tarpu simbolis, kaip teigia filosofas Simon Blackburn, žymėdamas nurodo ne to, kas žymima, prezenciją, o leidžia tai prisiminti, paverčia dėmesio objektu ir apmąstymų tema. Ši teorija nėra plačiai pripažįstama, todėl, kad pagal ją filosofo Ferdinand de Saussure įvardijami ženklai taptų simboliais. Tai ne vienintelė nedaugelio filosofų pripažįstama teorija apie ženklo ir simbolio skirtingumą. Ženkilai žymi realius objektyvaus pasaulio objektus ar būsenas, o simboliai – idealius žmogaus minčių ir jausmų pasaulio objektus, taip pat psichines žmogaus būsenas.

Ženkilai dažniausiai žymi tai, kas realu ir konkrečiu. Tam, kad aptariamasis objektas būtų vadinamas ženklu yra būtina, jog tas objektas nebūtų išgalvotas (nesvarbu, ar nurodoma į objektyviai, anapus mąstymo egzistuojantį dalyką). Priešingai nei ženkilai, simboliai – tai, kas išgalvota ir (arba) abstraktu. Toliau darbe kalbama apie realius objektus matomus fotografijoje – ženklus.

¹² Kardelis Naglis. 2005m. *Simbolis kaip dalis ir visuma*. FILOSOFIJA. SOCIOLOGIJA. Vilnius. Lietuvos mokslų akademijos leidykla. Nr. 1, p. 3. Prieiga internete: <http://www.ebiblioteka.lt/resursai/LMA/Filosofija/Fil_02_14.pdf>[Žiūrėta 2012-04-25];

2. POLITINIŲ ŽENKLŲ VIZUALIZACIJA MENE ŠIUOLAIKINĖS DAILĖTYROS KONTEKSTE

Politiniai ženklai gali būti sutinkami ne tik politinio turinio leidiniuose (plakatai, afišos, reklama), bet ir menininkų darbuose. Naudodamas politinius ženklus menininkas siekia bendrauti su tuos ženklus suprantančiais asmenimis, priklausančiais tai pačiai kultūrinei, tautinei bendruomenei. Pasak traipsnio „Lietuvių tautinės tapatybės simbolių komponentų konfigūracijos“ autorių Akstinavičiūtės Ievos ir Petraitytės Daivos „Simbolistinės / kognityvinės antropologijos atstovai A. Hirschfeld ir S. A. Gelman žmonijos prigimtį ir pasaulį interpretuoti simboliškai įvardijo kaip universalų, visose kultūrose aptinkamą, fenomeną. <...> Todėl neatsiejama yra tai, jog tik tam tikrai grupei žmonių pradėjus artikuliuoti tuos pačius simbolius galima diskusija apie simbolinį priklausymą tai pačiai kultūrinei, religinei ar tautinei bendruomenei.“¹³

Vieni geriausiai pastebimų politinių ženklų naudojami viešose erdvėse. Architektūra, kultūriniai paminklai („Trys Kryžiai“ – paminklas Vilniaus mieste, ant Plikojo kalno. Autorius A. Vivulskis. Monumentas laikomas tautinės tapatybės ir pasipriešinimo okupacijai ženklu. (žr. 1 priedą, 1 pav.)) ir juose vaizduojami istorijos veikėjai (Paminklas Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Gediminui. 1996m. Paminklo autoriai – Amerikos lietuvis Vytautas Kašuba, Mindaugas Šnipas. (žr. 1 priedą, 2 pav.) Paminklas Karaliui Mindaugui. 2003 m. Skulptorius R. Midvikis. (žr. 1 priedą, 3 pav.)) vieni seniausių ir lengviausiai pasiekiamų, dažniausiai matomų politinių ženklų pavyzdžiai.

Pastaruoju metu didelę dalį viešojoje erdvėje matomų politinių simbolių sudaro gatvės menas (ang. Street art).¹⁴ Septintajame dešimtmetyje Amerikos viešosiose erdvėse pradėję atsirasti pirmieji graffiti pavyzdžiai buvo tik stilizuoti parašai buvo viena iš vandalizmo ir

¹³ Akstinavičiūtė Ieva, Petraitytė Daiva. 2007m. *Lietuvių tautinės tapatybės simbolių komponentų konfigūracijos*. FILOSOFIJA. SOCIOLOGIJA. T. 18. Nr. 2. P. 16 Lietuvos mokslų akademijos leidykla;

¹⁴ Gatvės menas – iš anglų kalbos termino street art – apibūdinamas kaip viešųjų erdvių žymėjimo praktika arba patys viešosios erdvės žymenys. Gatvės menas yra graffiti (teritorinio erdvės žymėjimo tradicijos) modifikacija, fiksuojama nuo devintojo XX a. dešimtmečio, kai padidėjo stilistikos ir technikų įvairovė, atsirado naujos santykio su miesto erdvėmis formos. Gatvės meno darbai atpažįstami pagal tuos pačius kriterijus kaip ir graffiti: tai yra nelegaliai viešojoje erdvėje piešinio arba užrašo pavidalu įkūnyta vizualinė raiška. (žr. *Gatvės menas Pierre'o Bourdieu meno lauko ribose*. 2010m. Sociologai.lt. Prieiga internete: <<http://sociologai.lt/2010/gatves-menas-pierre%20%80%98o-bourdieu-meno-lauko-ribose/>> [Žiūrėta 2012-04-26]);

protesto formų (ypatingai – protesto prieš politinę santvarką), asmeninio ir kultūrinio identiteto deklaravimas ir būdas įsisavinti apleistas vietas.¹⁵ Šiuolaikinis gatvės menas išlaikė senasias tradicijas – jis ir toliau protestuoja, tik dabar atsirado daugiau išraiškos būdų. Vienas garsiausių Britanijos gatvės menininkų kuriantis slapyvardžiu Banksy savo darbuose naudoja trafareto technologiją. Be socialinių temų jo darbuose matomi ir politiniai ženklai, tokie kaip karinė uniforma darbe „Girl and a Soldier“ (žr. 2 priedą, 1 pav.) arba vienos žymiausių ir labiausiai sukrečiančių karo Vietname nuotraukų veikėjo naudojimas darbe „Napalm“ (žr. 2 priedą, 2-3 pav.). Abu darbai daryti skirtingose pasaulio šalyse: „Girl and a Soldier“ – Palestinoje, o „Napalm“ - JAV, todėl ir politiniai ženklai efektyviausiai veikia tos kultūrinės bendruomenės atstovus. Vienas dažniausių gatvės mene pasitaikančių politinių ženklų tai politinio arba istorinio veikėjo portretas. Naudojami politinėms idėjoms, politiniams sprendimams kritikuoti. Vienas pavyzdžių būtų JAV prezidentų atvaizdai (žr. 3 priedą 1-3pav.). Rumunijos komunistų partijos gerelatinio sekretoriaus N.Ceausescu portretas naudojamas kritikuojant politikų veiksmus ekonominės krizės metu D. Gorzo darbuose „I’ll be back“, „I’ll come in 5 minutes“ („Vin in 5 minute“) (žr. 4 priedą, 1-2pav.). Politinių ženklų turinčio gatvės meno galima rasti ir Lietuvoje. Tiesa čia gatvės menas pastaraisiais metais daugiau puošybos elementas („1000mečio Graffiti“ 2009m. konkursas, „Nescafe Street Art“ 2010-11m.) su arba be valstybės leidimo. Dažniausi politiniai ženklai – politikų portretai (P. Gražulis, žr. 4 priedą, 3pav.), nacionaliniai simboliai – vėliava, šalies teritorinės ribos (žr. 4 priedą, 4-5pav.). Gatvės menas vis dažniau pasitelkiamas socialinėms kultūrinėms idėjoms išreikšti. Skatinti toleranciją, mažinti rasinę nelygybę ar netgi reklamai 2006 metais surengtų sostinės dienų metu Vilniaus gatvėse buvo išpiešti 3D piešiniai turėję ir politinių ženklų – šiuo atveju Lietuvių krepšinio rinktinės narys apsirengęs lietuvis vėliavos spalvų žaidimo apranga (žr. 5 priedą, 1pav.). Kitas pavyzdys skirtas platesnei kultūrinei grupei 2010 metų festivaliui „Nepatogus kinas“ sukurta reklama. Joje naudojama gatvės meno, trafaretiniu būdu padarytų portretų iliustracijos (žr. 5 priedą, 2-3pav.).

Vaizduojamoje dailėje politiniai ženklai naudoti priklausomai nuo laikotarpio ir politinės situacijos šalyje propagandiniiais tikslais. Vienokios ar kitokios politinės santvarkos lojalumo ženklas. Dailėtyrininkė, humanitarinių mokslų daktarė Girdrė Jankevičiūtė straipsnyje „Dailė kaip politikos kalba. Lietuva 1918-1940“ apie politinių ženklų naudojimą

¹⁵ *Gatvės menas – protesto išraiška ar chuliganizmo forma?* 2009m. LUNI Vilnius. Prieiga internete: <http://www.luni.lt/index.php/2009_04_30_LUNI_Vilnius._Gatv%C4%97s_menas_%E2%80%93_protesto_i%C5%A1rai%C5%A1ka_ar_chuliganizmo_forma%3F> [Žiūrėta 2012-04-29];

cituoja Propogandos biuro įrašą: „Kai šalies piliečiai pakabina prie savo namų tautines vėliavas ir papuošia savo butus ir įstaigas tautos ženklais, herbais ir paveikslais, tad jie tuo parodo, kad jie pritaria ir yra ištikimi savo šalies siekimams, laisvei ir garbei“.¹⁶ Okupacijų metais lietuviškų politinių ženklų (reikšmiškai susijusių su nepriklausomos Lietuvos politika, su Lietuvos istorija) sunkiau aptikti. Pasak G. Jankevičiūtės tarpukariu jie buvo naudojami lietuvių tautiniai dvasiai atkurti, jų naudojimas kasdieniniame gyvenime reiškė palaikymą. Iki pirmojo pasaulinio karo ir jo metu kurti reprezentaciniai kunigaikščių, Karaliaus Mindaugo, kitų Lietuvos valdytojų reprezentaciniai portretai tarpukariu buvo plačiai reprodukuojami. O valstybinių švenčių dienomis viešai demonstruojami taip rodant pagarbą ir lojalumą laisvos Lietuvos idėjai.

Dailėtyrininkė Giedrė Jankevičiūtė Straipsnyje „Lietuva 1939-1944m.: valdžios ženklai“ apie politinių ženklų naudojimą meno kūrinuose rašo taip: „1939–1944 m. dailės procesus ir atskirus artefaktus įmanoma interpretuoti tik kompleksiskai išanalizavus laikotarpio vaizdiniją, nes visa dailė buvo įtraukta į politikos veikimo erdvę. Vizualinė ideologija formavo žmonių kasdieninio gyvenimo aplinką, keitė socialinės ir kultūrinės tikrovės suvokimą, veikė meninę kūrybą bei jos recepciją. Vaizdinijos tyrimai leidžia nustatyti dailės vietą visuomenės gyvenime, argumentuoti rūšinį ir žanrinį pasiskirstymą (grafikos reikšmė ir gausa sovietmečiu, portreto ir peizažo suklestėjimas bei skulptūros marginalizacija nacių okupacijos metais.“¹⁷ Okupacijų metais vizualus politiniai ženklai neatitinkantys okupantų propoguojamos politinės ir kultūrinės idėjos darbai turintys nacionalinių ar tautinių ženklų būdavo slepiami. Vienas kitas viešai rodomų darbų daugiausiai patekdavo į bažnytinę puošybą. Vytauto Kasiulio „Šv. Kazimieras atgailauja už Lietuvą“ paveiksle matomas herbo atvaizdas (žr. 6 priedą, 1 pav.). O Antano Žmuidzinavičiaus kurtame peizaže „Po Lietuvos vėliava“ rodoma Lietuvos vėliava ir po ja stovinti pora (žr. 6 priedą, 2 pav.). Šie vos keli pavyzdžiai rodo, kad okupacinių metų laikotarpiu labai trūko politinių laisvos Lietuvos ženklų, dėl šios priežasties net ir vos įžiūrimas herbas įgaudavo simbolinę reikšmę, sukurdami asocijacias, emociškai veikdami žiūrovą: „Oficialioje heraldikoje prigijusio Vyčio arba paties Lietuvos herbo atvaizdai buvo tokie reti, kad amžininkų jausmus audrino net, pavyzdžiui, dabartiniam žiūrovui sunkiai pastebimi herbai Vinco

¹⁶ Jankevičiūtė Giedrė. 2002m. *Dailė kaip politikos kalba. Lietuva 1918–1940*. Menotyra. Nr. 2, p.46;

¹⁷ Jankevičiūtė Giedrė. 2009m. *Lietuva 1939-1944m.: valdžios ženklai*. Menotyra. T. 16. n r . 3–4 P. 137. Vilnius. Lietuvos mokslų akademijos leidykla.

Dilkos ir Vytauto Kasiulio paveiksluose šv. Kazimiero atvaizdo konkursui. Lygiai dėl tos pačios priežasties – patriotinius išgyvenimus skatinančio valstybės simbolio suaktualinimo – karo metų dailės kontekste išskirtinę vertę įgijo blankus, etiudiškai nutapytas nacionalinės tapybos klasiko Antano Žmuidzinavičiaus peizažas „Po Lietuvos vėliava“.¹⁸

Politinių ženklų naudojimas matomas ir kitokio tipo mene. 1933 metais skautų rengtoje akcijoje, kurioje akcijos dalyviai Nidos kopose sudarė Gedimino stulpų ženklą (žr. 6 priedą, 3pav.). Tai buvo vienas pirmųjų akcijų naudojusiu politinius ženklus. Vėliau viena ryškiausių akcijų Lietuvos istorijoje buvo suorganizuota 1989 metais „Baltijos kelias“. Joje politiniu ženklu tapo pats žmogus dalyvavęs akcijoje. Menininkas Audrius Novickas savo instaliacijoje „Trispalvės dėlionės“ (žr. 7 priedą, 1pav.) panaudojo įvairių šalių vėliavas, kuriose esančios spalvos atitinka Lietuvos vėliavoje esančias spalvas (skiriasi atspalviai). Instaliacijos autorius apie vėliavos kaip politinio ženklo panaudojimą sako taip: „Stiprią semantinę įkrovą turinčių objektų naudojimas mene visada yra ir bus vertinamas kontroversiškai visame pasaulyje, tačiau skirtingose šalyse reakcija gali priklausyti ir nuo istorinės patirties, tradicijų, šiandien dominuojančio kultūrinio konteksto.“¹⁹

¹⁸ Jankevičiūtė Giedrė. 2009m. *Lietuva 1939-1944m.: valdžios ženklai*. Menotyra. T. 16. nr. 3–4 P. 137. Vilnius. Lietuvos mokslų akademijos leidykla.

¹⁹ Andriuškevičius Alfonsas. 2005m. *Trispalvė, cepelinas ir kibinas*. Šiaurės Atėnai. nr. 747. Prieiga internete: <http://www.culture.lt/satenai/?leid_id=747&kas=straipsnis&st_id=3956> [Žiūrėta 2012-04-23];

3. POLITINĖS LINKMĖS MENE. POLITINIŲ ŽENKLŲ APIBŪDINIMAS

Nors politinio ženklo apibrėžimas teorijoje nėra aptinkamas, jais laikomi politiniai ženklai – objektai, susiję su politine santvarka ar šalies istorija, nacionaliniai, tautiniai ženklai. Politiniai ženklai daugumai žmonių daro didesnę poveikį, negu politinės kalbos ir programos. Tai valstybinė vėliava, herbas, istoriniai veikėjai (valdovai, karvedžiai, charizmatiniai lyderiai), istoriniai paminklai (valdovų rūmai, pilys), dokumentai (JAV konstitucija ir Nepriklausomybės deklaracija, Anglijoje - 1215 m. Didžioji laisvių chartija).

Politinius ženklus įtvirtina sena tradicija (ypač Anglijoje), kartais jie atsiranda spontaniškai, dažniau yra sukuriami.²⁰ Politiniai ženklai yra kuriami kolektyviniu būdu konkrečiu tikslu – šalies, asmens, giminės, organizacijos reprezentacijai, politinės ideologijos vizualinei reprezentacijai. Pasaulio šalis reprezentuojantys ženklai dar vadinami nacionaliniais simboliais, dėl jų kuriamų individualių vaizdinių (matant šalies vėliavą prisimenama arba tik įsivaizduojama šalis, kurią šis politinis ženklas reprezentuoja). Straipsnio „Lietuvių tautinės tapatybės simbolių komponentų konfigūracijos“ autorės Akstinavičiūtė Ieva ir Petraitytė Daiva nacionalinį simbolių įvardija taip „dažniausiai pristatomas kaip daugybės skirtingų elementų vienovė, save pasauliui reprezentuojanti kaip tautinę bendruomenę. Nacionaliniai simboliai jungia žmonių sukurtus vizualinius, verbalinius ir kt. vaizdinius, kurie reprezentuoja ir atspindi nacionalinį tam tikros tautos individo portretą, elgsenas, vertybes, siekius, istoriją ir pan. Paprastai tam tikros nacionalinės šventės, svarbūs tautos įvykiai ir kitos manifestacijos yra neatsiejamos nuo vieno svarbiausių nacionalinio simbolio – vėliavos.“²¹ Toliau tekste bus aptariamas šio bei kitų dažniausiai sutinkamų Lietuvos fotografijoje politinių ženklų naudojimas.

²⁰ *Politinė kultūra ir politinė socializacija*. 2003m. Straipsniai.lt Prieiga internete: <<http://www.straipsniai.lt/politologija/puslapis/2567>> [Žiūrėta 2012-04-26];

²¹ Akstinavičiūtė Ieva, Petraitytė Daiva. 2007m. *Lietuvių tautinės tapatybės simbolių komponentų konfigūracijos*. FILOSOFIJA. SOCIOLOGIJA. T. 18. Nr. 2. P. 16 Lietuvos mokslų akademijos leidykla;

3.1. Politinių ženklų vaizdavimas lietuvių meninėje fotografijoje

Politiniai ženklai fotografijoje aptinkami patys įvairiausi nuo architektūros paminklų iki grafinių ženklų. Politinio ženklas panaudojimas nereitai tampa antraeile istorija arba ženklu padedančiu suprasti nuotraukos esmę, istorinį laikotarpį. Kitaip sakant jis priklausomai nuo asmeninės patirties ir žinių politinis ženklas gali tapti simboliu. Tačiau šiame darbe aptariame, tik politiniai ženklai.

Daugiausia politinių ženklų sutinkama okupacijų metų Lietuvos dokumentinėje fotografijoje. Filosofė Jekaterina Lavrinec straipsnyje „Fotografija: tarp teorijos ir praktikos“ cituoja amerikiečių eseistės Susan Sontag mintį: „Laikas pakilėja daugumą nuotraukų, net ir pačių mėgėjiškiausių, ligi meno lygmens“²². Tame pačiame straipsnyje filosofė grindžia savo teiginį, jog dokumentinė fotografija taip pat gali būti ar su laiku tapti menine: „Kai kurie tyrinėtojai nurodo, kad meniškos ir dokumentinės fotografijos priešprieša, kuri susiklostė XIX a. viduryje, yra sąlyginė: paminėtina daugybė atvejų, demonstruojančių išskirtų fotografijos tipų sąveiką. Pavyzdžiui, iš pradžių nusikaltėlių fotografijos nebuvo standartizuotos: kaliniai buvo fotografuojami įvairiose pozose nevienodu atstumu; tačiau palaipsniui pradėjo formuotis šio tipo fotografijos standartai – jau egzistuojančio buržua portretų pagrindu (Edwards 2006: 22–23). Turint omenyje, kad fotoportreto žanras pratęsia analogiško tapybos žanro tradicijas, portreto kanonų pavertimas nusikaltėlių išvaizdos dokumentavimo standartais yra vienas iš daugelio „meniškumo“ ir „dokumentalumo“ kriterijų persipynimo atvejų.“²³

Jūratė Jegorova straipsnyje „Apie fotografiją kaip meną“ teigia, jog meninė fotografija gali būti atlikta dokumentiniu būdu, nes toks autoriaus pasirinkimas. Dėl šios priežasties dokumentiniu būdu darytos fotografijos turėtų būti priskiriamos meninei fotografijai: „Menotyrininkas Algirdas Gaižutis knygoje „Menų giminytė“ teigia, jog analizuojant fotografiją svarbus pažintinis, informacinis ar estetinis fotografo santykis su objektu, nors svarbu fotografinio vaizdo atsiradimo tikslas ir jo panaudojimo galimybės, sąveikaujant trims fotografijos sritims – mokslinei, informacinei ir meninei, tačiau, mano

²² Lavrinec Jekaterina. *Fotografija: tarp teorijos ir praktikos*. 2007m. Vilnius. Lietuvos mokslų akademijos leidykla. p.75. Prieiga internete: <<http://www.lmaleidykla.lt/publ/0235-7186/2007/3/73-82.pdf>> [Žiūrėta 2012-04-30];

²³ Ten pat;

įsitikinimu, bet kuriuo atveju svarbiausia autoriaus individualybė, talentas, pažiūros – kad ir kokį vaizdavimo principą jis pasirinktų. Pvz., mados fotografas Helmutas Newtonas buvo kur kas daugiau nei reklaminės mados tuštybės metraštininkas. Jo darbai reprezentavo stipriai erotizuotą mados pasaulio pusę, o tai pakeitė ir šios srities įvaizdį. Jis fotografijose jungė seksualumo, stiliaus, teatrališkumo elementus, paversdamas ją ne vien žurnalų iliustracijomis, bet pačiu moderniojo stiliaus menu, arba tiesiog šiuolaikiniu menu.²⁴ Dėl aukščiau išvardytų teiginių darbe minimas fotografijas, atliktas dokumentiniu būdu, traktuosiu kaip meninę fotografiją.

Analizuojant Lietuvos meninę fotografiją pastebėta, kokie politiniai ženklai dažniausiai naudojami Lietuvos fotografijoje:

- Vėliava - įvairių formų ir spalvų audeklo gabalas, naudojamas kaip ženklas ar signalas. Mokslas apie vėliavas – veksilologija. Vėliavos naudojamos kaip valstybių, organizacijų, miestų, įvairių administracinių vienetų, karinių dalinių ženklai.
- Žvaigždė – daugiakampė figūra, turinti spindulius (smailius iškyšulius) ordinas ar kitoks apdovanojimo ženklas; skiriamasis ženklas kariškių ir kitų pareigūnų antpečiuose, antsiuvuose ir panašiose uniformų dalyse.
- Paminklas - materialus objektas, kuriuo siekiama ką nors įamžinti, atminti. Siaurąja prasme tai yra monumentas, statinys, iškilęs dėl kurio nors įvykio, mirus asmeniui. Pagal įvairias sritis gali būti kultūros paminklas, gamtos paminklas, archeologijos paminklas ir kt. Darbe minimi kultūros paminklai, skirti politinės bei istorinėms asmenybėms atminti.
- Istorinių veikėjų paveikslas, portretas - tapybos, grafikos, skulptūros arba meninės fotografijos kūrinys, vaizduojantis žmogų. Portretas dažniausiai kuriamas iš natūros arba natūrinių studijų, kai kada pagal dokumentinę medžiagą. Portreto funkcija – atvaizduoti ir įamžinti tam tikrą žmogų.
- herbas - (lenk. herb, vok. Erbe 'palikimas') – valstybės, miesto, teritorinio vieneto, organizacijos, luomo, giminės, asmens skiriamasis ženklas, esantis vėliavose, monetose, antspauduose, ant pastatų, buities rakandų, knygose.

²⁴ Jegorova Jūratė. 2008m. *Apie fotografiją kaip meną*. Literatūra ir menas. Nr. 3205. Prieiga internete: <http://www.culture.lt/lmenas/?st_id=13465> [Žiūrėta 2012-05-25];

3.2. Politinio ženklų ir kodo meninis matmuo. Menininko užkodotos prasmės

Tam, kad atpažinti išskirtinius ženklus vaizde pirmiausia reikia suprasti kaip yra suvokiamas meninis vaizdas. Straipsnyje „Vaizdo formos suvokimo aprašomasis modelis“ matematikas Rimantas Grikšas teigia: „Analizuojant regimąjį vaizdą svarbi vieta tenka daiktų (objektų) formos suvokimui. Kiekvienas objektas, matomas įvairiose erdvės vietose (matomas skirtingais kampais), sukuria skirtingus atvaizdus tinklainėje. Vaizduojamasis menas atspindi formos suvokimo sistemą, tai yra menininkas vaizduoja daikto formą jau supaprastintomis matmenų proporcijomis. Nagrinėjant formos suvokimą, vienas iš pagrindinių uždavinių yra nustatyti vaizdo susidarymo būdą. Manoma, kad atpažinimo procesas vyksta pagal tokią schemą. Pradžioje atliekama figūros fragmentacija (išskaidymas į dalis), o pati figūra nusakoma pamatinių elementų seka. Tokie elementai gali būti cilindrai, kūgiai ir kitos geometriškai taisyklingos figūros“.²⁵

S. Valiulis, S. Žvirgždas straipsnyje „Fotografija nelaisvėje“ teigia „Vaizdiniai šaltiniai yra tie istorijos šaltiniai, kurie istorinę informaciją koduoja vaizdais. Sakoma: „Geriau vieną kartą pamatyti, negu šimtą kartą išgirsti“.²⁶ Žinant, jog fotografija yra dviejų dimensijų kūrinys, jos suvokimas kinta. Ji suprantama analizuojant fotografinę kompoziciją. Kompozicija (lot. *compositio* – sudėstymas, sukūrimas) – tai meno kūrinio elementų išdėstymas, jų tarpusavio ryšys ir santykis su visuma. Kompozicija sukurama kontrastuojant (pabrėžiant), harmonizuojant bei akcentuojant plastinės išraiškos priemones: linijas, plokštumas, tūrius, spalvas, šviesą, šešėlius ir nustatant vaizdo dalių proporcijas bei ritmą. Kompozicijos pobūdis priklauso nuo kūrinio paskirties, individualių autoriaus tikslų ir laikotarpio stiliaus ar krypties principų. Skiriamos dvi pagrindinės kompozicijos rūšys – uždaroji ir atviroji bei įvairios jų atmainos.

²⁵ Rimantas Grikšas. 2005m. *Vaizdo formos suvokimo aprašomasis modelis*. Psichologija. Prieiga internete: <<http://www.leidykla.eu/fileadmin/Psichologija/31/113-123.pdf>> [Žiūrėta 2012-05-22];

²⁶ S. Valiulis, S. Žvirgždas. *Fotografija nelaisvėje (I)*. 2012m. Bernardinai.lt. Prieiga internete: <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2012-01-09-s-valiulis-s-zvirgzdas-fotografija-nelaisveje-i/74845/print>> [Žiūrėta 2012-04-29];

Meninis kodas – žaismė su faktais vaizduotėje, ironija, parodija, konceptualioji metafora.²⁷ Lietuvos meninėje fotografijoje naudojami politiniai ženklai retesniais atvejais naudojami tikslingai, pabrėžiant jo svarbumą. Tokiose fotografijose politinis ženklas tampa tiek pat svarbus kiek ir žmogus jose: Liudas Ruikas „Pergalės vėliavos“ (žr. 9 priedą, 1pav.), Bereišis A. „Vėliavnešiai“ (žr. 9 priedą, 2pav.), Černiauskai A. ir M. „Rugsėjo 1-oji“ (žr. 10 priedą, 1pav.), Macijauskas A. „Šventėje“ (žr. 10 priedą, 2pav.), V. Juraičio fotografijose, kurioje politinės tematikos paminklas, net kompoziciškai užima daugiau vietos (žr. 11 priedą, 1pav.), Antanas Sutkus „Sudie, partijos draugai!“ (žr. 8 priedą, 1-3pav.), E. Katinas „Gėlės Leninui“ (žr. 14 priedą, 2pav.). Taip pat ir šiolaikinėje fotografijoje: T. Kaunecko nuotraukoje iš ciklo „2039 Vilnius“ splaviškai dominuojanti Lietuvos vėliava (žr. 12 priedą, 1pav.), Šiaulų fotografo darbuose A. Ostašenkovo darbuose „Ženklas“ ir „Diena jau praėjo“ (žr. 13 priedą, 1-2pav.). V. Balčyčio fotografija vaizduojanti Audriaus Novicko instaliaciją „Trispalvės dėlionės“ (žr. 7 priedą, 1pav.).

Dariaus Kuzmicko „Savanoriai 40“ (žr. 7 priedą, 2pav.), E. Katino fotografija „Vaikai J. Janonio aikštėje Kaune“ (žr. 14 priedą, 1pav.), N. Verzilovo „Tautų draugystės“ ordino įteikimo Lietuvos TSR iškilmės Vilniuje“ (žr. 15 priedą, 1pav.), M. Baranausko „Buvusi partizanė Aleksandra Šulc“ (žr. 15 priedą, 2pav.) . Tai vos keli pavyzdžiai darbų, kuriuose fotografijų autoriai naudoja politinius ženklus tik kaip papildomus ženklus. Šiose nuotraukose politinių ženklų naudojimas nėra specialus, tampa tik fono ar aprangos detale.

Toks įvairus politinių ženklų naudojimas matomas ne vieno Lietuvos senosios fotografijos mokyklos auklėtinio darbuose. Fotomenininko, Lietuvos fotografijos meno draugijos iniciatoriaus ir ilgamečio vadovo Antano Sutkaus kūryboje taip pat matomas įvairus politinio ženklo panaudojimo tikslingumas. Nors autoriui labai svarbu žmogus (serija „Lietuvos žmonės“, fotografijos žanro – portreto pasirinkimas), kurį jis dažniausia ir fotografuoja, tačiau tokiuose darbuose kaip „Sudie partijos draugai“ (žr. 8 priedą, 1pav.) jis pasinaudodamas politiniu ekupacijos ženklu, kuria nuorodas į bekintantį nevaizduojamų žmonių gyvenimus. Apie fotografiją „Pionierius“ (žr. 8 priedą, 2pav.) Fotožurnalistas Romualdas Rakauskas apie Lietuvos fotografijos meno draugijos iniciatoriaus ir ilgamečio vadovo Antano Sutkaus fotografijose esančius politinius ženklus sako: „Pasaulyje garsesnis ir populiariesnis

²⁷ Martinkus Vytautas. *Istoriografinė metafikcija šiandienos lietuvių istoriniame romane*. Colloquia. Nr. 21. Prieiga internete: <http://www.ilti.lt/failai/Nr21_05_Martinkus.pdf> [Žiūrėta 2012-05-24];

„Pionierius“. Gal jame sutalpintas vidinis tautos atsparumo ženklas? Tik deklaratyvus raudonas kaklaraištis šiandien dvelkteli politiniu šaltuku“.²⁸

Tokiu pat būdu politinius ženklus naudoja ir fotografas Edmundas Katinas. Jo estetiškai pateiktų žmonių gyvenimų nuotraukose jaučiama ištikimybė savajam pasakotojo ir metraštininko braižui: „Vaikai J. Janonio aikštėje Kaune“ (žr. 14 priedą, 1pav.), „Gėlės Leninui“ (žr. 14 priedą, 2pav.). Žurnalistė Rūta Kanopkaitė apie Edmundo Katino fotografijas teigia, jog "jo požiūris į gyvenimą ir žmones - be juodulių užaštravimo, stebėtojo dirginimo. Fotografui nerūpi verstis per galvą „išlaužiant“ eksperimentines formas, bjaurojant portetuojamojo veidą vardan savo formalistinės idėjos, kaip mėgsta kai kurie šiuolaikiniai fotografai. Bjaurojimo estetika – ne jo stilius. Edmundas Katinas savo nuotraukose siekia atskleisti žmonių grožį, pabrėžti kiekvieno jų unikalumą, kūrybinės profesijos niuansus, tam subtiliai pasirinkdamas atitinkamą foną, formatą. Detalės kadre tampa savotiškais slaptažodžiais. Todėl aktorei ir poetei Daivai Čepauskaitei taip tinka kukli kvapniųjų pakalnučių puokštelė rankose. Operetės primadona Danutė Dirginčiūtė artistiška ir savo namuose, kuriuos irgi gaubia teatrališkumo aura“.²⁹

²⁸ Rakauskas Romualdas. 2009m. *Fotovitražai: Kai darbas tampa malda*. Bernardinai.lt Prieiga internete: <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2009-07-07-romualdas-rakauskas-kai-darbas-tampa-malda/9087>> [Žiūrėta 2012-05-02];

²⁹ Kanopkaitė Rūta. 2012m. *Fotografo edmundo katino deimantų kasyklos – gyvenimo sraute*. Kauno žurnalistas.lt. Prieiga internete: <<http://www.kamane.lt/layout/set/print/Spaudos-atgarsiai/2012-metai/Balandis/Fotografija/FOTOGRAFO-EDMUNDO-KATINO-DEIMANTU-KASYKLOS-GYVENIMO-SRAUTE>> [Žiūrėta 2012-05-22] ;

4. PORTRETAS KAIP POLITINIS ŽENKLAS

Nuo pat pirmųjų vizualinių ženklų sukūrimo jais būdavo perduodama informacija apie žmogaus gyvenimą. Iš pirmųjų meno kūrinių buvo galima spręsti apie žmogaus išvaizdą, gyvenimo būdą, statusą visuomenėje. Laikui bėgant daugėjo ir meno kūrinių. Žmogaus vaizdavimas darėsi vis tikslesnis ir detalesnis. Mene tiksliausiai vaizduojantis žmogų žanras – portretas. Portretas – tapybos, grafikos, skulptūros arba meninės fotografijos kūrinys, vaizduojantis žmogų arba žmonių grupę (vad. grupinis portretas). Portretas dažniausiai kuriamas iš natūros arba natūrinių studijų, kai kada pagal dokumentinę medžiagą. Portretinės dailės kūriniai visada buvo vertinami ne tik kaip meno, bet ir kaip istorijos paminklai, papildantys archyvinis dokumentus. Atspindėdami vieną ar kita laikotarpį, žmogaus būties ir pasaulėjautos bruožus, jie neretai pranoksta rašytinių šaltinių ar kitokių praeitį liudijančių ženklų teikiamą informaciją. Suteikdami galimybę suvokti mūsų istorija ne tik sausu faktologiniu būdu, bet ir per meninio vaizdo stilistikos kaitą, jie skatina visapusiškiau pažinti valstybės raidą bei individo reikšmę šiame procese.³⁰

Fotografija, regis, yra gimusi portretuoti žmogų: jo veidą, kūną, aplinką, kultūrą, globalinę ir kosminę erdvę. „Nei peizažas, nei natūrmortas, nei mokslinės fotografijos įvairovė negali lenktyniauti su magiškumo aura, kurią įgijo portretinė fotografija“, – pažymi Mary Warner Maryen. Alanas Sekula (JAV) gana vykusiai ieškojo tokios jungties praeito šimtmečio aštuntajame dešimtmetyje: „Dokumentiką galima laikyti menu, kai ji keičia mūsų santykį su pasauliu, kai į darbą galima žiūrėti pirmučiausia kaip į menininko saviraiškos aktą.“³¹

Nuo seno egzistuoja glaudus mokslo ir meno ryšys, turintis teorinę ir praktinę reikšmę. Tiek mokslas, tiek menas suteikia būdų pažinti žmogų, o tuo pačiu ir tą visuomenę,

³⁰ Bialopetravičienė Laima. *Lietuvos valstybės kūrėjai. XVI-XX a. Pirmosios Pusės portretai*. Lietuvos dailės muziejaus metraštis. Knyga 6. Prieiga internete: <http://ldmuziejus.mch.mii.lt/Metrastis/Sestas_Bialopetraviciene.htm> [Žiūrėta 2012-04-30] ;

³¹ S. Valiulis, S. Žvirgždas. *Portretas: nuo atvaizdo iki ženklo*. 2010m. Bernardinai.lt. Prieiga internete: <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2010-01-08-s-valiulis-s-zvirgzdas-portretas-nuo-atvaizdo-iki-zenklo/38081>> [Žiūrėta 2012-04-20] ;

kurioje jis gyvena tam tikru metu.³² Fotografija nuo pat atsiradimo nebuvo laikoma nei menu, nei mokslo forma, todėl atliko mokslinių iliustracijų funkciją. Jekaterina Lavrinec teigia, kad kad XIX a. pirmojoje pusėje buvo pabrėžiama fotografijos „tiesos rodymo“ funkcija. Tuo būdu fotografijai atitekdavo mokslinių tyrimų iliustracijų vaidmuo (antrinis mokslinio teksto atžvilgiu) – fotografija nebuvo suvokiama kaip autonomiška pasaulio pažinimo forma.³³ Fotografiniu būdu buvo dokumentuojami moksliniai tyrimai, vėliau ši sritis išaugo į tipologinę fotografiją. Tipologinė fotografija buvo plačiai naudojama kriminalistikoje, kai žodinis žmogaus apibūdinimas tapo abstraktus palyginti su fotografijos kuriamu žmogaus atvaizdu. Šiame darbe tipologinis tautos ar nacijos tyrimas tampa svarbus nustatynėjant ar bandant įvardinti kas yra tautinis portretas. Pavyzdžiui Šiauliečio portretas. Kultūrologas ir kraštotyrininkas Jonas Nekrašius straipsnyje „Šiauliečių portretas pagal senąją fotografiją“ atlieka antropologinį tyrimą remdamasis XX amžiaus šiauliečių nuotraukomis. Tokiu būdu nuotraukoje matomas asmuo tampa ženklu. Kūrinio portretiškumas - ypatingas, „vienetinis“ jo santykis su individu. Juk netgi jame perteiktos aprangos detalės atskleidžia ne tiek žmogaus interesus, temperamentą ar skonį, kiek amžiaus grupei prideramos nešiosenos taisyklės. Derrickas Price ir Liz Wells studijoje Photography and social history pažymi, kad neatsitiktinai socialinės fotografijos analizė paprastai pradedama nuo XIX a.: „Fotografija naudojama kaip laiko liudijimas. Šiandien ji pirmauja tarp istorikų siekių tirti praeitį. Per pastaruosius 30 metų ji tapo svarbiausiu informacijos šaltiniu tiems, kurie mėgina pavaizduoti ir įsivaizduoti XIX a.“ Fotografijas ėmė kaupti muziejai ir bibliotekos, daugiausia ne dėl jų meninės vertės, o dėl istorijos arba, kaip dabar sakome, „vizualinės antropologijos“.³⁴

³² Adomonis, J. *Nuo taško iki sintezės*. 2008m. Prieiga per internetą: <<http://www.fructusartis.lt/contents/coid,3278/MENO-IR-MOKSLO-SASAJOS>> [žiūrėta 2012-04-28];

³³ Lavrinec Jekaterina. *Fotografija: tarp teorijos ir praktikos*. 2007m. Vilnius. Lietuvos mokslų akademijos leidykla. p.75. Prieiga internete: <<http://www.lmaleidykla.lt/publ/0235-7186/2007/3/73-82.pdf>> [Žiūrėta 2012-04-30];

³⁴ S. Valiulis, S. Žvirgždas. *Fotografija nelaisvėje (I)*. 2012m. Bernardinai.lt. Prieiga internete: <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2012-01-09-s-valiulis-s-zvirgzdas-fotografija-nelaisveje-i/74845/print>> [Žiūrėta 2012-04-29];

4.1. Politinių ženklų įtaka kulto reprezentacijai

Pasak Jolitos Mulevičiūtės, tam, kad nebylus, anoniminis atvaizdas taptų reikšmingas, reikia vienintelės sąlygos - jį atpažinti, surasti jo vietą asmeninėje atmintyje. „Nors požiūris į portretines fotografijas buvo nevienareikšmis, tačiau iki pat XX a. pradžios jos nepaliovė stebinti nufotografuoto individo išvaizdos panašumu. Priešingai dailininko sukurtam paveikslui, fotografinis portretas buvo suvokiamas be psichologinio ir intelektualinio atsiribojimo - kaip tiesioginis tikrovės atspaudas, jos autoreprodukcija, pagaminta pasirėmus pačios gamtos procesais ir lygintina su natūraliai regimu vaizdu. Kai kurie fotografinę žiūrą laikė netgi akylesne už natūralų žvilgsnį, nes ji išryškinanti tai, ko pastarasis dėl kasdienės inercijos linkęs nepastebėti.“³⁵

Plačiai eksponuojamas, tiražuojamas asmens atvaizdas tampa lengvai atpažistamas, susiejamas su istoriniu laikotarpiu, politine ar socialine situacija, taip pat kaip plačiai naudojamas objektas bei jo atvaizdas tampa tos objektų grupės ženklu (gėrimas „Coca Cola“ lengviausiai siejamas su visa sodos gėrimų grupe). Fotografinis atvaizdas atitinka Charles Sanders Peirce teorijos struktūrinę dalį - ikoną – tai ženklas, kurio ypatybė yra panašumas į žymimąjį. Ikonos termino vartojimas dažnai sutinkamas ir marketinge. Knygos apie reklamos semiotiką „*Persuasive Signs. The Semiotics of Advertising*“ autoriai Ron Beasley, Marcel Danesi savo knygoje teigia, jog „ikoniškumas yra pagrindinė reklamos strategija. Užuominas keliančios formos, onomatopėjos ir pan. – tai ikoniškumo strategijos, kuriomis produktams kuriamos signifikacijos sistemos. Prekių ženklų pavadinimai ir logotipai dažnai yra ikoniški. Pavyzdžiui, auksinės McDonald's arkos yra miesto skliautų ikonos, prekės ženklo pavadinimas Acura yra ir japoniškai, ir itališkai skambančio žodžio ikona“.³⁶

Pasak fotografijos istorikės Margaritos Matulytės „Svarbiausiu fotografijos pranašumu tapo ne istorinis ir dokumentinis, o politinis ir propagandinis efektas. Intensyvų

³⁵ Mulevičiūtė Jolita. 2008m. *Kieno veidas? Apie XIXa. II pusės- XXa. pradžios portreto žanro ypatumus*. Ars memoriae: atmintis – dailės funkcija ir tema (XVIII-XXI a.). 66-91p. Prieiga internete: <<http://archive.minfolit.lt/arch/14001/14082.pdf>> [Žiūrėta 2012-05-27];

³⁶ Ron Beasley, Marcel Danesi. 2002m. *Persuasive Signs. The Semiotics of Advertising*. Berlynas. Mouton de Gruyter leidykla. P. 32. Prieiga internete: <http://www.pprc.lt/irm/medziaga/Reklama_kaip_socialinis_diskursas_galutinis.pdf> [Žiūrėta 2012-05-25];

socializmo statybos tempą galėjo garantuoti tik visuomenės aktyvumas, todėl fotografija turėjo būti nukreipta į mases, ji turėjo pasiekti kiekvieno „statytojo“ sąmonę, t. y. tapti visuomeniška³⁷. Remiantis tarptautinių terminų žodyno aiškinimu propoganda (lot. propago — skleidžiu, platinu) tai „filosofinių, mokslinių, religinių ir kitų teorijų, idėjų skleidimas, siekiant jomis ugdyti, veikti žmonių pažiūras, nuotaikas, skatinti tam tikrus veiksmus.“³⁸ Propaganda dažniausiai būna siejama su žiniasklaida, per kurią pateikiama nekorektiška informacija, bei totalitariniais režimais, kurie propagandą yra itin smarkiai linkę naudoti. Taigi ikonos siekis kurti kuo patrauklesnes reklamines reikšmes suteikia jai ir propogandinių bruožų.

Propogandos naudojimas pasaulyje nėra naujas reiškinys, tai patvirtina ir menotyrininkė Margarita Matulytė savo knygoje „Nihil obstat. Lietuvos fotografija sovietmečiu“, joje rašydama, kad „reikia pripažinti, kad fotografija, kaip propagandinė priemonė, valdžios buvo išnaudojama visais laikais ir ne tik totalitarinio režimo valstybėse. Vienas pavyzdžių – amerikiečių fotografo Walkerio Evanso priešinimasis politiniam užsakymui, kai iš jo reikalavo tikslingų propagandinių iliustracijų apie Amerikos ūkininkų socialinę padėtį Didžiosios depresijos metais“³⁹. Pasaulio istorijos įvykiai paskatino susikurti fotografiniams ikoniniams vaizdams, kuriuose būtų naudojamas žmogaus portretas. Vieni ryškiausių totalitarinių režimų vadovų atvaizdai: Adolf Hitler, Joseph Vissarionovich Stalin, Vladimir Lenin. Šių asmenų portretiniai atvaizdai (fotografijos, plakatai, biustai) buvo platinami visoje režimo valdomoje teritorijoje bei už jos ribų. Priešingai nei dabartinių prezidentų atvaizdai, jų atvaizdai atlikdavo ne tik šalies reprezentacinę funkciją. Šių asmenų portretai savo laikotarpiu, mąstysenos, elgsenos ženklai.

³⁷ Matulytė Margarita. 2011m. *Nihil obstat. Lietuvos fotografija sovietmečiu. Vilnius*. Vilniaus dailės akademijos leidykla. Prieiga internete: <leidykla.vda.lt/images/books/1325059430-file1.pdf> [Žiūrėta 2012-05-23] ;

³⁸ Tarptautinių žodžių žodynas. Prieiga internete: <<http://www.zodynas.lt/tarptautiniu-zodziu/P/propaganda>> [Žiūrėta 2012-05-20] ;

³⁹ Matulytė Margarita. 2011m. *Nihil obstat. Lietuvos fotografija sovietmečiu. Vilnius*. Vilniaus dailės akademijos leidykla. Prieiga internete: <leidykla.vda.lt/images/books/1325059430-file1.pdf> [Žiūrėta 2012-05-23] ;

4.2. Portreto kaip politinio ženkle prasmė ir teikiamos žinios

Lietuvos meninėje fotografijoje portreto kaip politinio ženkle naudojimo atveju nedaug. Vos keletas tokių pavyzdžių randamas XX amžiaus antrosios pusės fotografijoje. Vienas iš pavyzdžių fotomenininko Aleksandro Macijausko fotografijų 1965-1985 metais kurtame cikle „Demonstracijos“ (žr. 17 priedą, 1 pav.). Pirmame plane ir fotografui svarbiausias išlieka šešėlyje pasislėpęs žmogus. Tačiau pasirinkta kompozicija rodo, jog šioje fotografijoje Vladimir Lenin (rus. Владимир Ильич Ленин) - Tarybų Sąjungos įkūrėjas ir pirmasis Tarybų Sąjungos premjeras portretas pasirinktas neatsitiktinai. Portretas čia reprezentuoja ne tik patį Vladimir Lenin, bet ir tampa laiko nuoroda.

Kitame pavyzdyje fotografo Ilja Fišeris 1950 metais daryta nuotrauka „*Priėmimas į komjaunimą Pakruojo valsčiuje*“ (žr. 17 priedą, 2 pav.). Šioje nuotrauke naudojamas tas pats politinis simbolis – Vladimir Lenin (rus. Владимир Ильич Ленин) nors ir komponuojamas centre nėra vienas iš pagrindinių dėmesio taškų. Akys į jį nukrypsta vėliau. O turint atitinkamų žinių jį galima atpažinti ir traktuoti kaip laiko nuorodą.

Lietuvos meninėje fotografijoje naudojami politinių, istorinių asmenybių portretai nesvarbu ar tikslingai ar netikslingai naudoti fotografijose pirmiausiai reprezentuoja juose esantį asmenį, bei laikmetį, kuriam jis atstovavo.

5. KŪRYBINIO DARBO APRAŠYMAS

Išanalizavus politinių ženklų naudojimą mene, praktinėje dalyje vizualinėmis kūrybos priemonėmis pateikiu požiūrį į portretą kaip politinį ženklą. Vizualizuojant temos problematiką, kūrybiškai interpretuojant teorinę diplominio darbo dalį ir perteikiant asmeninį šio aspekto matymą naudojamos medijos, tiksliau fotografija.

Praktinės darbo dalies tikslo įgyvendinimui, kuris yra pateikti portretą kaip laikmečio ženklą, nurodantį politinę bei istorinę situaciją Lietuvoje. Politinis portretas kaip reklaminis veidas naudojamas geresniam informacijos perdavimui bei jos priėmimui užtikrinti. Kaip ir reklaminis veidas politinis asmuo turi būti viešai matomas, todėl lengviau įsimenamas. Politinė situacija, politiniai ar ekonominiai nesklaidumai neretai siejami su konkrečiais asmenimis (valstybės galva, Lietuvos atveju Lietuvos prezidentais ar vykdomosios valdžios vadovais – seimo pirmininkais) priešingai nei reklamoje. Vienas pagrindinių šio darbo uždavinių yra pateikiant politinį ženklą – portretą pažvelgti į tuometinio kasdieninio gyvenimo skirtumus ir panašumus.

Neabejotinai kiekvieną dieną susiduriame su ženklais bei simboliais. Be jų negalime įsivaizduoti egzistavimo visuomenėje. Ženklaai mus supa visur: kalboje, bendravime, lauke. Ženklaai – būdas komunikuoti visuomenėje. Todėl ženklai ypatingai dažnai atsiranda mene, padėdami jį suprasti. Politiniai ženklai visuomenėje skirti informavimui apie ideologinį asmens ar asmenų grupės, dažniausiai užsiimančia politine veikla palaikymą. Mene šie ženklai gali būti vartojami ir priešingai. Perdarant ženklus, jungiant juos su kitais vizualiais ženklais kuriamos ne tik teigiamos prasmės, bet kritiška nuomonė. Lietuvoje kaip ir visame pasaulyje politinių ženklų naudojimas, naujų kūrimas tampriai susijęs su šalies istorija. Opacinių laikotarpiu agresorių diegti ženklai tiek dabar tiek okupaciniu laikotarpiu vertinti neigiamai, o laisvos Lietuvos ženklai (tarp jų ieina ir asmenys) vertinami teigiamai. Kūrybinis šių procesų interpretavimas padeda pažinti tiriamąjį objektą, o vizualinė informacija gaunama analizuojant vaizdinę bei teorinę informaciją padeda susidaryti nuomonei apie politinių ženklų naudojimą mene. Fotoinstaliacija „Prarasto laiko beieškant“, tai analizuojamų politinių ženklų pagalba sukuriamas požiūris į paprasto žmogaus kasdienybę per politiniu ženklu pasirinktos politinės asmenybės akis.

Meninei idėjai įgyvendinti pasirinktas fotoinstaliacijos būdas. Norint suteikti galimybę žiūrovui spręsti ar pateiktas požiūris teisingas ar ne instaliacijai naudojamos fotografijos nebūs sujungtos. Fotoinstaliacija sudaryta iš 6 nuotraukų. Fotoinstaliacija pateikiama kaip triptikas – sudaroma iš 3 dalių, o kiekviena iš šių dalių galinasi į dar dvi. Kiekvienoje dalyje pateiktas skirtingo Lietuvos istorijos laikotario politinio asmens portretas (Algirdas Brazauskas, Valdas Adamkus, Dalia Grybauskaitė). Naudojama nuotrauka yra paimta iš interneto. Ir to paties laikotarpio kasdienė scena uždaroje patalpoje – namuose. Šios trys nuotraukos, darytos naudojant režisūros metodą.

Kiekviena instaliacijos dalis turi savo problematiką. Pirmoji Lietuvos nepriklausomybės atgavimo ir anktvūjų nepriklausomybės metų kasdienybės aktualijos. Per prezidento Algirdo Brazausko akis žvelgiama į vyresnio amžiaus asmenų susitikimo „šventės“ laiko akimirką (žr. 17 priedą, 1pav.).

Antroji instaliacijos dalis susijusi su emigracijos problematika. Remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis 2005 metais emigracijos srautai išaugo net dešimčia procentų iki 48% lyginant su 2004 metų duomenimis. Toks staigus emigracijos padidėjimas tuo metu paskatino atkreipti dėmesį į šią problemą. Emigracijos tema kurtas antrosios instaliacijos dalies šeimos portretas (žr. 17 priedą, 2pav.).

Trečioji fotoinstaliacijos dalis susijusi su visuomenėje garsiai nuskambėjusia ir vis dar tebegirdima kriminaline istorija. Kuriamas šeimos sambūrio kadras (žr. 17 priedą, 3pav.).

Pasirinktas politinio – istorinio asmens portreto fotografijos gaminimo būdas – spauda ant peršviečiamos plėvelės užtikrins idėjos skaidrumą – žvilgsnį į kasdienišką gyvenimą per politinio ženklo akis. Norint suteikti ryškesnį aptariamų laikotarpių ribas darbams naudojami nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu vadovavusių asmenų – trijų Lietuvos Respublikos prezidentų portretai. Meninis darbas nebus naudojamas komerciniais tikslais, tačiau naudojamos fotografijos yra plačiausiai naudojami ir informacijos šaltiniuose skelbiami asmenų atvaizdai.

Fotoinstaliacijos pavadinimas pasiskolintas iš prancūzų rašytojo, XX amžiaus klasiko Marcel Proust – knygos tuo pačiu pavadinimu „Prarasto laiko beiškant“. Pasiriktas būtent šis pavadinimas, todėl, kad naudojami LR prezidentų portretai tampa politiniais ženklais nurodančiais aptariamąjį laiko tarpą. O kasdienybės kadrais mėginu ieškoti kaip tuometinių aktualijų pilna aplinka galėjo atrodyti jau žiūrint iš šalies.

Naudojamos fotografijos yra 80cm x 80cm dydžio. Eksponuojamos viena prieš kitą, siekiant išgauti tikslaus peršviečiamumo ir detalių išsaugojimo.

IŠVADOS

Literatūros analizė parodė, politinių ženklų naudojimas mene yra visuomenės politinių įsitikinimų atspindys, kuriame matoma akivaizdi autoriaus pozicija. Kai kuriais atvejais ji lieka neaiški, jei politinis ženklas panaudojamas ne tikslingai. Remiantis menotyrininkų darbais, tam kad atvaizdas taptų reikšmingas tereikia suteikti jam įvaizdį atmintyje. Ženkilai sukurti naudojant kolektyvinę atmintį tampa politiniais tautiniais arba nacionaliniais ženklais.

1. Išanalizavus teoriją apie ženklo, politinio ženklo sampratą ir naudojimą Lietuvos meninėje fotografijoje nustatyti dažniausiai naudojami ženklai: Vėliava, žvaigždė, paminklas, istorinių ir politinių veikėjų atvaizdas, herbas. Plačiausiai naudojamas politinis ženklas Lietuvos meninėje fotografijoje – Lietuvos respublikos vėliava.

2. Politiniai ženklai naudojami Lietuvos meninėje fotografijoje yra naudojamos dvejopai: atsitiktinai patektdami į kadrą arba tikslingai įkomponuojami, suteikiant jiems daugiau reikšmės.

3. Portretas kaip politinis ženklas naudojamas retai. Dažniausiu atveju komponuojamas ne į pirmąjį planą taip reprezentuojantis jame pavaizduotą asmenį ir su juo susijusią istoriją.

LITERATŪRA

1. Preda Caterina, 2010m. *Looking at the past through an artistic lens: art of memorialization*. History of communism in Europe. Vol.I. Bucharest.Zeta books. Prieiga internete:
<http://unibuc.academia.edu/CaterinaPreda/Papers/538711/Looking_at_the_past_through_an_artistic_lens_art_of_memorialization> [Žiūrėta 2012-05-01];
2. Matulytė Margarita. 2011m. Nihil obstat. Lietuvos fotografija sovietmečiu. Vilnius. Vilniaus dailės akademijos leidykla. Prieiga internete:
<leidykla.vda.lt/images/books/1325059430-file1.pdf> [Žiūrėta 2012-05-23] ;
3. O. Al Zoubi Mohammad, T. Bataineh Mohammad. 2011m. *The Effect of using Celebrities in Advertising on the Buying Decision "Empirical Study on Students in Jarash Private University"*. American Journal of Scientific Research. EuroJournals Publishing. Issue 13 (2011), pp.59-70. Prieiga internete: <http://www.eurojournals.com/AJSR_13_05.pdf> [Žiūrėta 2012-04-20];
4. Rinkevičius Saulius. 2011m. *Tyrimas: žinomo žmogus nauda reklamoje – fikcija*. Valstietis.lt. Prieiga internete: <<http://www.valstietis.lt/Pradzia/Naujienos/Verslas/Tyrimas-zinomo-zmogus-nauda-reklamoje-fikcija>> [Žiūrėta 2012-04-25];
5. S. Valiulis, S. Žvirgždas. *Fotografija nelaisvėje (I)*. 2012m. Bernardinai.lt. Prieiga internete: <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2012-01-09-s-valiulis-s-zvirgzdas-fotografija-nelaisveje-i/74845/print>> [Žiūrėta 2012-04-29];
6. Mulevičiūtė Jolita. 2008m. *Kieno veidas? Apie XIXa. II pusės- XXa.pradžiosportreto žanro ypatumus*. Ars memoriae: atmintis – dailės funkcija ir tema (XVIII-XXI a.). 66-91p. Prieiga internete: <<http://archive.minfolit.lt/arch/14001/14082.pdf>> [Žiūrėta 2012-04-27] ;
7. Lavrinec Jekaterina. *Fotografija: tarp teorijos ir praktikos*.2007m. Vilnius. Lietuvos mokslų akademijos leidykla.p.75. Prieiga internete: <<http://www.lmaleidykla.lt/publ/0235-7186/2007/3/73-82.pdf>> [Žiūrėta 2012-04-30] ;

8. S. Valiulis, S. Žvirgždas. *Portretas: nuo atvaizdo iki ženklų*. 2010m. Bernardinai.lt. Prieiga internete: <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2010-01-08-s-valiulis-s-zvirgzdas-portretas-nuo-atvaizdo-iki-zenklo/38081>> [Žiūrėta 2012-04-20] ;
9. Ron Beasley, Marcel Danesi. 2002m. *Persuasive Signs. The Semiotics of Advertising*. Berlynas. Mouton de Gruyter leidykla. P. 32. Prieiga internete: <http://www.pprc.lt/irm/medziaga/Reklama_kaip_socialinis_diskursas_galutinis.pdf> [Žiūrėta 2012-04-25] ;
10. Bialopetravičienė Laima. *Lietuvos valstybės kūrėjai. Xvi-xx a. Pirmosios Pusės portretai*. Lietuvos dailės muziejaus metraštis. Knyga 6. Prieiga internete: <http://ldmuziejus.mch.mii.lt/Metrastis/Sestas_Bialopetraviciene.htm> [Žiūrėta 2012-04-30] ;
11. Jankevičiūtė Giedrė. 2009m. *Lietuva 1939-1944m.: valdžios ženklai*. Menotyra. T. 16. n r . 3–4 P. 137. Vilnius. Lietuvos mokslų akademijos leidykla.
12. Jankevičiūtė Giedrė. 2002m. Dailė kaip politikos kalba. Lietuva 1918–1940. Menotyra. Nr. 2, p.46;
13. Akstinavičiūtė Ieva, Petraitytė Daiva. 2007m. Lietuvių tautinės tapatybės simbolių komponentų konfigūracijos. FILOSOFIJA. SOCIOLOGIJA. T. 18. N r . 2. P. 16 Lietuvos mokslų akademijos leidykla;
14. Budrevičius Algirdas. 1998m. *Semiotikos įvadas*. Vilnius. Prieiga internete: <<http://www.kf.vu.lt/~albud/semiot/pask/zanalpgr.htm>> [Žiūrėta 2012-04-27] ;

Ilustracijų sąrašas:

1. Vivulskis. A. *Trys kryžiai*. Vilnius. Prieiga internete: <<http://www.vilnius-tourism.lt/turizmas/lankytinos-vietos/paminklai/trys-kryziai/>> [žiūrėta 2011-04-28];
2. Kašuba V., Šnipas M. 1996m. *Paminklas Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Gediminui*. Prieiga internete:< <http://www.vilnius-tourism.lt/turizmas/lankytinos-vietos/paminklai/paminklas-ldk-didziajam-kunigaiksciui-gediminui/>> [žiūrėta 2011-04-28];
3. Midvikis R.. 2003 m. *Paminklas Karaliui Mindaugui*. Prieiga internete: <<http://www.vilnius-tourism.lt/turizmas/lankytinos-vietos/paminklai/paminklas-karaliui-mindaugui/>> [žiūrėta 2011-04-28];
4. Banksy. *Girl and a soldier*. Through a child's eyes. Bethlehem Blogger. Prieiga internete: <<http://bethlehemblogger.wordpress.com/2012/02/03/through-a-childs-eyes/>> [žiūrėta 2011-04-29];
5. Banksy. 2004m. *NAPALM*. Visual Analysis of Banksy's "NAPALM". D2 Group Blog. Prieiga internete:<<http://d2keyconcepts.wordpress.com/2010/10/17/visual-analysis-of-banksys-napalm/>>[žiūrėta 2011-04-29];
6. Nic Ut. 1972m. *Napalm Girl*. Visual Analysis of Banksy's "NAPALM". D2 Group Blog. Prieiga internete:<<http://www.thenewsburner.com/2011/12/18/news-burner-photo-of-the-day-napalm-girl/>> [žiūrėta 2011-04-29];
7. Street art (3 priedas 1-3pav.). Political Graffiti and Street art from all around the world. Amazing data. Prieiga internete: <<http://amazingdata.com/political-graffiti-and-street-art-from-around-the-world/>> [žiūrėta 2011-04-29];
8. Gorzo D. *I'll be back*. In fact he never left. Preda Caterina. Art and politics. Prieiga internete: <<http://artspolitics.blogspot.com/2010/07/in-fact-he-never-left.html>> [žiūrėta 2011-04-29];
9. Gorzo D. *Vin in 5 minute*. Interviu - Dumitru Gorzo. Prieiga internete: <<http://metropotam.ro/La-zi/Interviu-Dumitru-Gorzo-art7977512042/>>[žiūrėta 2011-04-29];
10. *Gatvės menas Lietuvoje*. Stencil portraits: part three. Art.outside's Weblog. Prieiga internete: <<http://artoutside.wordpress.com/2010/07/09/stencil-portraits-part-three/>>[žiūrėta 2011-04-29];
11. *1000-mečio graffiti*. Kauno dienosė – „1000-mečio GRAFFITI“. 15min.lt. Prieiga internete: <<http://www.15min.lt/gallery/show/Kauno-dienose-1000-mecio-GRAFFITI-3805>>[žiūrėta 2011-04-30];

12. 3D piešinys. 2006m. Vilnius. Atvira. Apie netradicinius sprendimus viešojoje erdvėje. Prieiga internete: <<http://atvira.files.wordpress.com/2012/05/5f.jpg>>[žiūrėta 2011-04-30];
13. Plakatai. 2010m. Festivalis „Nepatogus kinas“. [Mūsų darbai] k/f Nepatogus kinas – “Haters”. Nomoshiti.jp. Prieiga internete: <<http://www.nomoshiti.jp/blog/musu-darbai-kf-nepatogus-kinas-haters/>>[žiūrėta 2011-04-30];
14. Kasiulis V.1943m. *Šv. Kazimieras atgailauja už Lietuvą*. Lietuva 1939-1944m.: valdžios ženklai. Menotyra. 2009m.T. 16. n r . 3–4 P. 137. Vilnius. Lietuvos mokslų akademijos leidykla.
15. Žmuidzinavičius A. 1942m. *Po Lietuvos vėliava*. Lietuva 1939-1944m.: valdžios ženklai. Menotyra. 2009m.T. 16. n r . 3–4 P. 137. Vilnius. Lietuvos mokslų akademijos leidykla.
16. Skautai. 1933m.*Gedimino stulpai*. Nidos kopos. Lietuva 1939-1944m.: valdžios ženklai. Menotyra. 2009m.T. 16. n r . 3–4 P. 137. Vilnius. Lietuvos mokslų akademijos leidykla.
17. Balčytis V. 2005m. *Audrius Novickas „Trispalvės dėlionės“*. Šiuolaikinio meno centras. Prieiga internete: <<http://www.cac.lt/lt/exhibitions/past/05/1378>>[žiūrėta 2011-04-30];
18. Kuzmickas Darius. 2010m. *Savanoriai 40*. Day by day. Prieiga internete: <<http://kudaphoto.blogspot.com/2010/09/kaunas-photo-2010-camera-obscura.html>> [žiūrėta 2011-04-30];
19. Giedraitienė Irena. *Gaudeamus*. Lietuvos fotografija 1981-1982. Vilnius. 1986m. Leidykla Mintis. P. 46;
20. Černiauskai Algimantas ir Mindaugas. *Rugsėjo 1-oji*. Lietuvos fotografija 1983-1984. Vilnius. 1987m. Leidykla Mintis. P. 20;
21. Montvila Česlovas. *Žalgiris*. Lietuvos fotografija 1983-1984. Vilnius. 1987m. Leidykla Mintis. P. 78;
22. Sutkus Antanas. *Karo veteranas*. Lietuvos fotografija 1983-1984. Vilnius. 1987m. Leidykla Mintis;
23. Varanka Antanas. *Kovų keliai neišsiskyrė*. Lietuvos fotografija 1983-1984. Vilnius. 1987m. Leidykla Mintis. P. 154;
24. Fišeris Ilja. 1950m. *Priėmimas į komjaunimą Pakruojo valsčiuje*. Lietuvos fotografija 1983-1984. Vilnius. 1987m. Leidykla Mintis;

25. Augūnas Romualdas. *I. Karo veteranai*. Lietuvos fotografija. Vilnius. 1981m. Leidykla mintis. P. 2;
26. Bereišis Algimantas. *Karo veteranai*. Lietuvos fotografija. Vilnius. 1981m. Leidykla mintis. P. 7;
27. Sutkus Antanas. *Poetas P. Širvys. Lietuvos žmonės*. Lietuvos fotografija. Vilnius. 1981m. Leidykla Mintis. P. 132;
28. Katinas Edmundas. *Gėlės Leninui*. Lietuvos fotografija. Vilnius. 1978m. Leidykla Vaga. P. 3;
29. Vorobjovas Jurijus. *Jubiliejinė demonstracija*. Lietuvos fotografija. Vilnius. 1978m. Leidykla Vaga. P. 2;
30. Ruikas Liudas. *Pergalės vėliavos*. Lietuvos fotografija. Vilnius. 1978m. Leidykla Vaga. P. 13;
31. Baranauskas Marius. *Buvusi partizanė Aleksandra Šulc*. Lietuvos fotografija. Vilnius. 1978m. Leidykla Vaga. P. 12;
32. Sutkus Antanas. *Jubiliejinė respublikinė moksleivių dainų ir šokių šventė*. Lietuvos fotografija. Vilnius. 1978m. Leidykla Vaga. P. 34;
33. Sutkus Antanas. *Didžiojo tėvynės karo veteranai*. Lietuvos fotografija. Vilnius. 1978m. Leidykla Vaga. P. 35;
34. Katauskas Petras. *Po sargybos*. Lietuvos fotografija. Vilnius. 1978m. Leidykla Vaga. P. 103;
35. Verzilovas Nikolajus. 1973m. „*Tautų draugystės*“ ordino įteikimo Lietuvos TSR iškilmės Vilniuje. Lietuvos fotografija. Vilnius. 1974m. Leidykla Vaga. P. 1;
36. Katinas Edmundas. 1973m. *Paminklo keturiems komunistams atidengimas Kaune*. Lietuvos fotografija. Vilnius. 1974m. Leidykla Vaga. P. 18;
37. Katinas Edmundas. 1973m. *Vaikai J. Janonio aikštėje Kaune*. Lietuvos fotografija. Vilnius. 1974m. Leidykla Vaga. P. 19;
38. Žižūnas Algimantas. 1972m. *Žemės jaunystė*. Lietuvos fotografija. Vilnius. 1974m. Leidykla Vaga. P. 20;

39. Beloziorovas Vladimiras. *įteikimo Lietuvos TSR literatūros ir meno dienos Rusijos federacijoje. Prie V. Lenino paminklo Uljanovske*. Lietuvos fotografija. Vilnius. 1974m. Leidykla Vaga. P. 23;
40. Bereišis Algimantas. 1973m. *Vėliavnešiai*. Lietuvos fotografija. Vilnius. 1974m. Leidykla Vaga. P. 26;
41. Kybelka Heincas. 1972m. *Šokėjos*. Lietuvos fotografija. Vilnius. 1974m. Leidykla Vaga. P. 28;
42. Macijauskas Aleksandras. 1971m. *Šventėje*. Lietuvos fotografija. Vilnius. 1974m. Leidykla Vaga. P. 43;
43. Kunčius Algimantas. 1974m. *Tarybų Lietuvos išvadavimo trisdešimtujų metinių iškilmės. Karo veteranų eisena Vilniaus gatvėmis*. Lietuvos fotografija. Vilnius. 1974m. Leidykla Vaga. P. 83;

PRIEDAI

1 priedas

1pav. Trijų kryžių paminklas Vilniuje. A. Vivulskis.

2pav. Paminklas Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Gediminui. 1996m. Vytautas Kašuba,
Mindaugas Šnipas.

3pav. Paminklas Karaliui Mindaugui. 2003 m. Skulptorius R. Midvikis.

2 priedas

Gatvės menininko Banksy darbai

1pav., „Girl and a Soldier“

2pav. „Napalm“ 2004m.

3pav. „Napalm Girl“ Nic Ut. 1972m.

3 priedas

1pav. George Bush

2pav. Bill Clinton

3pav. Jav prezidentas B. Obama

4 priedas

1pav.D. Gorzo „I'll be back“

2pav.D. Gorzo „Vin in 5 minute“

3pav.Gatvės menas Lietuvoje

4pav. „1000mečio Graffiti“ 2009m.

5pav. „1000mečio Graffiti“2009m.

5 priedas

1 pav. 3D piešinys Vilniuje. 2006m.

2-3 pav. Plakatas 2010m. festivaliui „Nepatogūs kinas“

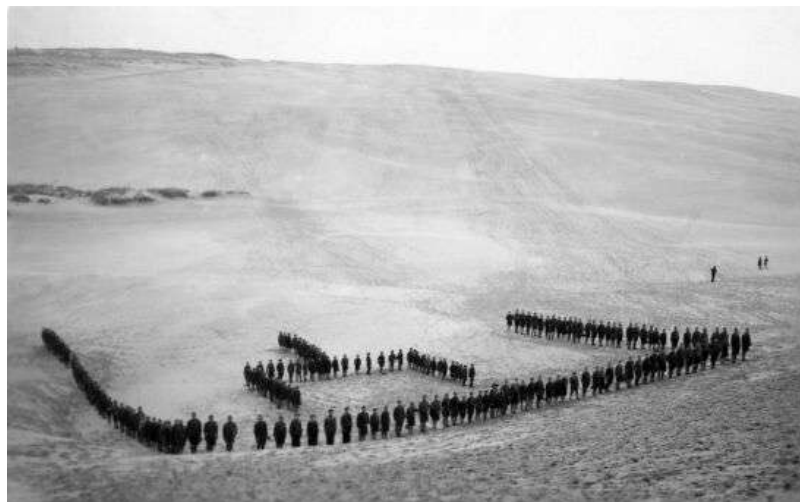
6 priedas

1pav. „Šv. Kazimieras atgailauja už Lietuvą“ 1943m. V.Kasiulis

2pav. „Po Lietuvos vėliava“ 1942m. A. Žmuidzinavičius

3pav. „Gedimino stulpai“ 1933m. Nidos kopos

7 priedas

1 pav. Audrius Novickas „Trispalvės dėlionės“ 2005m. V.Balčytis

2 pav. „Savanoriai 40“ Darius Kuzmickas

8 priedas

A. Sutkaus kūryba

1pav. „Sudie, partijos draugai!“ 1991m. Antanas Sutkus

2pav. „Pionierius“ 1964m. Antanas Sutkus

3pav.

4pav. „Jubiliejinė respublikinė moksleivių dainų ir šokių šventė“

5pav. „Poetas P. Širvys“ iš ciklo „Lietuvos žmonės“

9 priedas

1 pav. „Pergalės vėliavos“ Liudas Ruikas

2 pav. „Vėliavnešiai“ Bereišis A.

10 priedas

1pav. „Rugsėjo 1-oji“ A. ir M. Černiauskai

2pav. „Šventėje“ A. Macijauskas

11 priedas

V. Juraičio fotografijos

1pav. V. Juraitis

2pav. V. Juraitis

12 priedas

1 pav. Iš ciklo „2039 Vilnius“ Tomas Kauneckas

13 priedas

A. Ostašenkovo kūryba

1 pav., „Ženklas“ A. Ostašenkovas

2 pav., „Diena jau praėjo“ A. Ostašenkovas

14 priedas

E. Katino fotografijos

1pav. „Vaikai J. Janonio aikštėje Kaune“

2pav. „Gėlės Leninui“

3pav. „Paminklo keturiems komunistams atidengimas Kaune“

15 priedas

1pav. „Tautų draugystės“ ordino įteikimo Lietuvos TSR iškilmės Vilniuje“ N. Verzilovas

2pav. „Buvusi partizanė Aleksandra Šulc“
M. Baranauskas

3pav. „Po sargybos“ P. Katauskas

16 priedas

1 pav. Iš ciklo „Demonstracijos“ A. Macijauskas

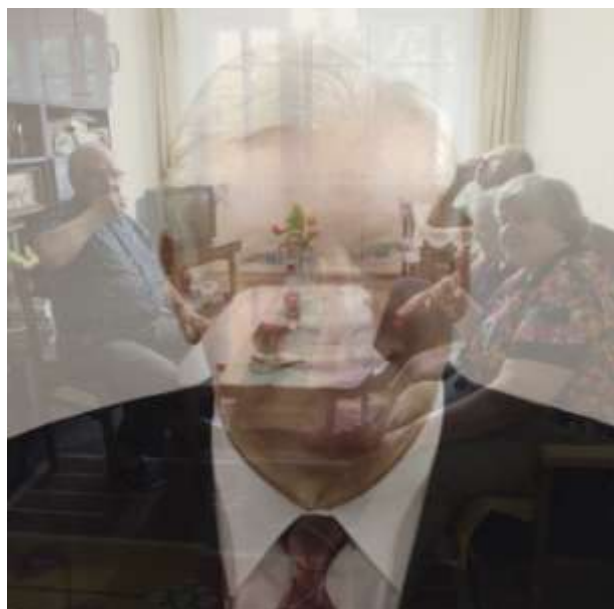

2 pav. 1950m. „Priėmimas į komjaunimą Pakruojo valsčiuje“ I. Fišeris

17 priedas

Kūrybinis darbas

Fotoinstaliacijų ciklas „Prarasto laiko beiėškant“

1pav.

2 pav.

3 pav.

Kompaktinis diskas.